

Снежана
ФЕРЈАНЧИЋ

РЕГРУТАЦИЈА ГОРЊОМЕЗИЈСКИХ ЛЕГИЈА IV FLAVIA И VII CLAUDIA

УДК:

АПСТРАКТ: Горњомезијске легије IV Flavia и VII Claudia попуњаване су првенствено регрутима из матичне провинције. Војници су новачени на лимесу, али и у унутрашњости Горње Мезије. Међу легионарима је било и припадника домаћег становништва. Значајан извор легионара представљале су и суседне провинције – Панонија, Дакија, Тракија, Македонија и Далмација.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Горња Мезија, легија IV Flavia, легија VII Claudia, регрутација.

Присуство римске војске у некој провинцији један је од фактора који су снажно утицали на романизацију домаћег становништва. У канабама око легијских и аугзилијарних логора, домороци су се мешали са војницима и цивилима који су их пратили. Легионари и аугзилијари су на месту службе заснивали породице. Иако те везе до 197. године нису биле законски пуноважни бракови, оне су знатно доприносиле ширењу римских обичаја и начина живота. Са процесом романизације тесно је повезано и питање регрутације римских легија. Оне су у II и III веку превасходно попуњаване у провинцијама у којима су биле стациониране.¹

Посаду Горње Мезије чиниле су две легије – IV Flavia и VII Claudia. Слика о њиховом саставу у највећој мери се поклапа са општим закључцима о регрутацији легија изнетим у студијама Ђ. Форнија и Џ. К. Мана.² Епиграфска грађа из Горње Мезије и других провинција Римског царства указује да би поједине њихове претпоставке требало донекле модификовати и допунити.

Легија IV Flavia

Легија IV Flavia је у неподељену Мезију доведена из Далмације 86. године, у оквиру Домицијанових припрема за рат против Дачана. Најпре је била стационирана у Виминацијуму, а затим у Сингидунуму. Учествовала је

1 G. Forni, *Il reclutamento delle legioni da Augusto a Diocleziano*, Milano-Roma, 1953, 85 sqq.; J. C. Mann, *Legionary Recruitment and Veteran Settlement during the Principate*, London, 1983, 63 sqq.

2 Forni, *l. c. n. 1*; Mann, *l. c. n. 1*.

у Трајановим дачким ратовима и чинила посаду новоосноване провинције. У Горњу Мезију се вратила почетком 119. године, у оквиру Хадријанове реорганизације Дакије и дунавског лимеса.³ Њен логор је до позне антике био у Сингидунуму.⁴

Натписи који доносе податке о пореклу војника легије IV Flavia релативно су малобројни, али ипак омогућавају формирање укупне слике о њеном саставу у II и III веку. Изгледа да је главни извор регрута била територија Горње Мезије. Међу војницима срећемо људе уновачене на лимесу, али и у градовима и насељима у унутрашњости провинције. Број војника регрутованих у насељима крај легијских логора релативно је мали. Само је један легионар у службу ступио у матичном логору јединице. Реч је о Касију Ингенуу, чија је породица живела у Сингидунуму (IMS I 38). Из текста његовог епитафа није сасвим јасно да ли је надгробну стелу поставила његова сестра или његов брат. Гентилно име је дато у скраћеном облику *Cass.* и може се прочитати као *Cass(ia)* или *Cass(ius)*. Когномен *Atta* је посведочен и као женско и као мушко име.⁵ Породица Касија Ингенуа је можда припадала домаћем становништву Горње Мезије. Мушко име *Atta* се у нашој провинцији сврстава у дардански ономастикон.⁶

Тројица војника легије IV Flavia регрутована су у Виминацијуму. У епитафу Марка Домиција стоји да је био из овог града (CIL III 10250). Породица сигнифера Елија Прокулина живела је у канабама или цивилном насељу код логора легије VII Claudia. Наш војник се вратио у родни град да би подигао надгробни споменик своје двадесетпетогодишњем брату (IMS II 92). Изгледа да је њихова породица припадала муниципалној аристократији, јер је покојни младић био увршћен у витешки сталеж.⁷ Посебну пажњу заслужује Елије Домицијан који је у Виминацијуму сахранио своје родитеље (IMS II 94). Он би по оцу, који се звао *Affus*, могао бити трачког порекла.⁸ У трачкој ономастици срећемо мушко име *Αφφους/Αφους*.⁹ Поред тога, имена *Αλφα*, *Αλφη*, *Αλφια*, *Αλφιον* и *Αλφους*, посведочена у Малој Азији, вероватно припадају трачком ономастикону.¹⁰ Стога претпостављамо да би Домицијанов отац могао бити Трачанин. На изврстан

3 E. Ritterling, *RE* XII, 1924, 1540 sq., s. v. *legio*; M. Mirković, *IMS* I, Beograd, 1976, p. 29 sq.; K. Strobel, *Untersuchungen zu den Dakerkriegen Trajans. Studien zur Geschichte des mittleren und unteren Donaupraumes in der Hohen Kaiserzeit*, Bonn, 1984, 89 sq.

4 *Not. dign. Or.* XLI 30: *Praefectus legionis quartae Flaviae Singiduno*.

5 A. Holder, *Alt-celtischer Sprachschatz* I, Leipzig 1894, 272 sq.; *OPEL* I 205.

6 F. Papazoglou, *The Central Balkan Tribes in Pre-Roman Times*, Amsterdam, 1978, 226.

7 Cf. Mirković, *IMS* II 121 ad n° 92. О пракси укључивања припадника муниципалне аристократије у витешки сталеж cf. A. Stein, *Der römische Ritterstand. Ein Beitrag zur Sozial- und Personengeschichte des römischen Reiches*, München, 1927, 129 sq.

8 Mirković, *IMS* II p. 122 ad n° 94 помишља да је *Affus* малоазијско име повезано са мушким именом 'Αφφους посведоченим у Битинији.

9 D. Detschew, *Die Thrakischen Sprachreste*, Wien, 1957, 20 sq.

10 L. Zgusta, *Kleinasiatische Personennamen*, Praha, 1964, 75 sqq.

степен хеленизације у његовој породици указује грчки патронимик *Aristo*.¹¹ О пореклу Домицијанове мајке није могуће ништа закључити, будући да њено име *Genis*, колико је нама познато, није другде посведочено.¹² Нема сумње да је потекла из романизоване породице. Њен отац је носио латинско име *Domitius*, распрострањено у свим областима Римског царства.¹³

У легији IV Flavia посведочено је присуство тројице војника уновачених у градовима и насељима у унутрашњости Горње Мезије. Међу њима се нарочито истиче тридесетпетогодишњи Аурелије Аурелијан, рођен у викусу код утврђења *Timacum Minus*, где су му надгробни споменик поставили родитељи (*IMS III/2 28*). Потекло је, изгледа, из трачке или трачко-оријенталне породице. Судећи према когномену *Bitus*,¹⁴ његов отац је био трачког порекла. Етничку припадност Аурелијанове мајке, која се звала Елија Аиде, нешто је теже одредити. Когномен *Aide* могао би се повезати са трачким именом Αἰδεζυρίς, забележеним на једном натпису из Бугарске.¹⁵ С друге стране, можда је реч о хеленском имену, које је у генитиву посведочено само на једном папирусу из птолемејског Египта.¹⁶ Изложени ономастички подаци указују да је Елија Аиде могла бити трачког порекла, као и њен муж, или са истока Царства, уколико је њен когномен хеленског порекла. Треба напоменути да је Аурелије Аурелијан потекло из војничке породице. Његов отац Аурелије Бито је био ветеран, а вероватно је служио у кохорти II Aurelia Dardanorum, која је чинила посаду кастела *Timacum Minus*.¹⁷

Када се говори о војницима легије IV Flavia из унутрашњости Горње Мезије, посебну пажњу треба посветити регрутима из редова домаћег становништва. Ветеран Аурелије Местријан био је рођен у Скупима, где се вратио после часног отпуста (*IMS VI 38*).¹⁸ Когномен *Mestrianus*, који се приписује дарданској ономастици,¹⁹ указује на његово домородачко порекло. Са југа Горње Мезије је, по свој прилици, био и Валерије Варан, који је као *librarius consularis* служио у штабу провинцијског намесника у Виминацијуму (*IMS VI 227*). Фрагмент његове

- 11 W. Pape–G. E. Benseler, *Wörterbuch der griechischen Eigennamen*, Braunschweig, 19113, 136; *LGPN I* 77 sqq.; II 61 sqq.; III A 68 sq.; IV 46 sq.
- 12 Cf. *OPEL II* 165.
- 13 G. Alföldy, *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia*, Heidelberg, 1969, 82, 190.
- 14 Detschew, *Thr. Sprachr.* (n. 9), 66 sqq.; L. Barkóczy, *The Population of Pannonia from Marcus Aurelius to Diocletian*, *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 16, 1964, 307. Holder, *Sprachschatz I* (n. 5), 442 smatra да је *Bitus* keltsko ime.
- 15 *IGBulg IV* 2338. Cf. Detschew, *Thr. Sprachr.* (n. 9), 9.
- 16 D. Foraboschi, *Onomasticon alterum papyrologicum, Supplemento al Namenbuch di F. Preisigke*, Milano, 1977, 21. Cf. Pape–Benseler, *GEN* (n. 11), 33.
- 17 P. Petrović, *IMS III/2*, Beograd, 1995, p. 44 sq.
- 18 С. Ферјанчић, *Насељавање легијских ветерана у Балканским провинцијама I–III век н.е.*, Београд, 2002, 77.
- 19 Papazoglou, *Tribes* (n. 6), 232.

надгробне стеле нађен је у селу Лопате код Куманова, које се идентификује са царинском станицом *Lamud()*.²⁰ Наш војник је припадао домаћем становништву Дарданије, јер је носио дардански когномен *Varanus*.²¹ Истог порекла је био и Тит Аурелије Ата, *strator consularis* на служби у Наису почетком III века (*IMS IV 7*).²² И његов когномен (*Atta*) се убраја међу дарданска епихорска имена.²³

Још двојица припадника легије IV Flavia регрутована су у унутрашњости провинције. Валерије Валенс био је рођен у Ремезијани, где су му надгробни споменик поставили брат и сестра (*IMS IV 75*). Редовима горњомезијских регрута припада и Аурелије Луцијан, коме су надгробни споменик поставили мајка, браћа и жена (*IMS I 176**). Ман га је сврстао међу легионаре уновачене у Сингидунуму.²⁴ Чини се, међутим, да је Валенсова породица живела у унутрашњости Горње Мезије, у околини данашњег Крагујевца, где је надгробна стела и пронађена. Иако тачно место налаза није познато, претпоставља се да је откривена у античким рушевинама на брду Гледич, јужно од Крагујевца.²⁵

Епиграфски споменици указују да је легија IV Flavia у II и III веку попуњавана и војницима из провинција у суседству Горње Мезије. Тројица легионара су била регрутована у Панонији. Сирмијум је наведен као *origo* имагинифера Луција Албанија Септимиана (*IMS I 34*) и конзуларског бенефицијара Тита Публиција Мартина (Mirković, Chiron 24, 1994, n° 61). Треба истаћи да је Публиције Мартин служио у свом завичају као *beneficiarius consularis*. Ова пракса је посведочена у Сирмијуму почетком III века, када су тројица конзуларских бенефицијара упућена на службу у свој родни град. На то недвосмислено указују формулације *beneficiarius consularis in patria sua, iterata statione in patria sua*, односно посвете *Genio huius loci patriae suae* са њихових жртвеника.²⁶

20 B. Saria, *RE Suppl.* VII 1940, 342, s. v. *Lamud()*; B. Dragojević-Josifovska, *IMS VI*, Beograd, 1982, p. 44 sq.; S. Dušanić, *Roman Mining in Illyricum. Historical Aspects*, Dall'Adriatico al Danubio. L'Illirico nell'età greca et romana. Atti del convegno internazionale Cividale del Friuli, 25–27 settembre 2003, Pisa, 2004, 257.

21 Papazoglou, *Tribes* (n. 6), 236 sq.

22 Дужности конзуларских стратора у Наису нису до краја разјашњене. Могле су бити везане за коњушнице или радионице за поправку оружја. *Stratores consularis* су можда руководили и привременом резиденцијом провинцијског намесника или других државних достојанственика (cf. A. von Premerstein–N. Vulić, *Antike Denkmäler in Serbien*, Jahreshefte des Österreichischen archäologischen instituts in Wien 3, 1900, Bbl. 130; A. Mócsy, *Gesellschaft und Romanisation in der römischen Provinz Moesia Superior*, Budapest, 1970, 168; Petrović, *IMS IV*, Beograd, 1979, p. 32).

23 Papazoglou, *Tribes* (n. 6), 226.

24 Mann, *Recruitment and Settlement* (n.1), 134, Table 21.2.

25 Dušanić, *IMS I* 161 sq. ad n° 176*.

26 Mirković, *Beneficarii consularis in Sirmium*, Chiron 24, 1994, n° 8, 11, 13, 14. О упућивању конзуларских бенефицијара на службу у завичај cf. J. Nelis-Clément, *Les beneficarii: Militaires et administrateurs au service de l'Empire (Iers. a.C. – VIe s. p.C.)*, Bordeaux, 2000, 35. – О бенефицијарној станици у Сирмијуму cf. Mirković, *op. cit.*, 345 sqq.; Nelis-Clément, *op. cit.*, 141 sqq.

У селу Брусник код Пакраца у Хрватској пронађена је надгробна стела Аурелија Назона, који је у легији IV Flavia служио под Септимијем Севером или Каракалом (AIJ 590). Његово присуство на југу Горње Паноније најлакше се може објаснити претпоставком да је био регрутован у овој области. Брусник, где је нађена Назонова надгробна стела, налазио се на територији града *Aquae Balissae*, тј. *Municipium Iasorum*, основаног под Хадријаном.²⁷ У поменутом селу, на локалитету Селиште, откривени су остаци луксузне сеоске виле (*villa rustica*).²⁸

У легији IV Flavia појединачно су посведочени војници из Доње Мезије, Тракије, Македоније и Далмације. Улпије Домицијан је по свој прилици био регрутован у Доњој Мезији, у Монтани или на њеној територији. На то указује надгробна стела нађена у Михаиловграду, коју је нашем легионару и своме сину подигао брат Улпије Лонгинијан (AE 1985, 745). Валерије Дизон, који је у легији IV Flavia служио у III веку, био је грађанин Филипополиса у Тракији (CIL X 4874). Припадао је домаћем становништву провинције, јер је као когномен носио трачко име *Dizo*.²⁹ Трачког порекла је, на основу когномена *Bitus*,³⁰ по свој прилици био и Марко Аурелије Бито (AE 1997, 1302). Тридесетпетогодишњи Гај Валерије Лонгин био је рођен у Стобима у Македонији (AE 1948, 147). Као и други грађани овог града, био је уписан у трибу *Aemilia*.³¹ Конзуларски бенефицијар Ноније могао би бити из Далмације (IMS II 91). Његов сигнум *Dalmatus* требало би повезати са пореклом.³²

У легији IV Flavia је посведочен само један војник за кога поуздано знамо да је био регрутован у источном делу Царства. Реч је о Гају Елију Александру из Анкире у Галатији (AE 1962, 112). Његов епитаф је нађен у Аквинкуму у Доњој Панонији и требало би га датовати у време парћанског похода Луција Вера (162–166. године) или Александра Севера (231. године). Одреди легије IV Flavia су тада у Аквинкуму замењивали легију II Adiutrix која је ратовала на истоку.³³

Епиграфска грађа из Горње Мезије и других провинција пружа основу за претпоставку према којој је још један број војника легије IV Flavia био уновачен на истоку Царства. Луције Валерије Кресцентион је вероватно био из неке од

27 О граду *Municipium Iasorum* и његовој територији cf. B. Schejbal, *Municipium Iasorum (Aquae Balissae)*, The Autonomous Towns of Noricum and Pannonia/Die autonome Städte in Noricum und Pannonien, Pannonia II, ed. M. Šašel-Kos, P. Scherrer, Ljubljana 2004, 99 sqq.

28 Schejbal, *op. cit.* n. 27, 121.

29 Detschew, *Thr. Sprachr.* (n. 9), 135.

30 Detschew, *Thr. Sprachr.* (n. 9) 66 sqq.; Barkóczy, *AArchH* 16, 1964, 307.

31 W. Kubitschek, *Imperium Romanum tributim discriptum*, Pragae-Vindobonae-Lipsiae, 1889, 244.

32 Cf. Kajanto, *Supernomina. A Study in Latin Epigraphy*, Helsinki, 1966, 56 (*non vidi*). Mann, *Recruitment and Settlement* (n. 1), 134, Table 21.2 сматра да је Ноније био из Салоне.

33 Ritterling, *RE* XII (n. 3), 1545.

хеленофоних провинција. За владе Максимина Трачанина у Сингидунуму је Хекати посветио мали храм, како сведочи натпис на архитраву светилишта (IMS I 1). За посвету богињи је уместо датива употребљен акузатив, вероватно под утицајем грчког језика.³⁴ Порекло још шесторице војника легије IV Flavia могло је сезати до источних провинција Царства. На то указују хеленска *cognomina*: *Agathonymus* (AE 2003, 1531),³⁵ *Asclepiades* (AE 1937, 95),³⁶ *Athenio* (CIL III 13663),³⁷ *Demetrius* (IMS I 28),³⁸ *Diofantos* (AE 1993, 1578)³⁹ и *Eumenes* (IMS I 28).⁴⁰ У случају Аурелија Деметрија као индицију оријенталног порекла треба узети и имена његове деце – *Diogenia* и *Diogenianus*, изведена од грчког *Diogenes* (IMS I 28).⁴¹ Остаје отворено питање да ли су поменути легионари регрутован на истоку или су потекли из породица које су се у Горњу Мезију доселиле из источних провинција.

Када се говори о пореклу војника легије IV Flavia, посебну пажњу би требало обратити на дедикацију Јупитеру за здравље Септимија Севера, Каракале и Гете, коју су 196. године у Сингидунуму посветили регрути из Киликије – *Cilices contirones* (IMS I 3). Иако то у тексту натписа није наведено, сва је прилика да су служили у легији IV Flavia. Мало је вероватно да су регрутовани за неку другу јединицу, те да су жртвеник посветили пролазећи кроз Сингидунум.⁴² Млади Киликијци су у горњомезијску легију ступили вероватно 195. године. У натпису су названи *contirones*, а не *milites*, што значи да су свеже уновачени и да још увек нису били уписани у списак легионара.⁴³ Легија IV Flavia је на страни Септимија Севера учествовала у грађанском рату против Песценија Нигера.⁴⁴ Губици које је претрпела у борбама против узурпаторових снага могли су бити надокнађени на лицу места, у источним провинцијама. Том приликом су у легију IV Flavia вероватно ступили и наши Киликијци.

- 34 Mirković, *IMS I* p. 43, ad n° 1. Cf. В. Кондић, *Нови подаци о оријенталном елементу у Сингидунуму*, Жива антика 18, 1968, 276.
- 35 Pape-Benseler, *GEN* (n. 11), 7; *LGPN I* 4; II 5; III A 5.
- 36 Pape-Benseler, *GEN* (n. 11), 158; *LGPN I* 90 sq.; II 73 sqq.; III A 80; III B 74 sq.; IV 54 sq.
- 37 Pape-Benseler, *GEN* (n. 11), 25; *LGPN I* 17; II 11 sq.; III A 16; III B 16; IV 9.
- 38 Pape-Benseler, *GEN* (n. 11), 289 sq.; *LGPN I* 125 sq.; II 104 sqq.; III A 122 sq.; IV 91 sqq. Alföldy, *PND* (n. 13), 187 ističe da je kognomen *Demetrius* bio veoma čest na istoku Rimskog carstva.
- 39 Pape-Benseler, *GEN* (n. 11), 313; *LGPN I* 141; II 132; III A 132; III B 124; IV 108.
- 40 Pape-Benseler, *GEN* (n. 11), 413; *LGPN I* 180; II 177; IV 133.
- 41 Pape-Benseler, *GEN* (n. 11), 301; *LGPN I* 132 sq.; II 116 sq.; III A 126; IV 98.
- 42 Cf. H. Nesselhauf, *Zwei Inschriften aus Belgrad*, *Živa antika* 10, 1960, 194; Mócsy, *Moesia Superior* (n. 22), 132, 171, 191; Mirković, *IMS I* p. 46 ad n° 3.
- 43 Nesselhauf, *ŽA* 10, 1960, 194. О Киликијцима у Сингидунуму cf. Д. Грбић, *Cilices у Сингидунуму – Белешке из војничке епиграфике и топографије*, *Старинар* 57, 2007, 221–227.
- 44 Ritterling, *RE XII* (n. 3), 1310 sq.

Поред војника из Горње Мезије и суседних провинција, у легији IV Flavia је посведочено и присуство двојице регрута из западног дела Царства. У Будимпешти је пронађен фрагментарни епитаф једног легионара из Клаудијеве колоније *Ara Agrippinensium* у Доњој Германији (CIL III 10508). Будући да је наш војник носио гентилно име *Aurelius*, натпис је настао за време или после владавине Марка Аурелија, у другој половини II или у III веку. Већ смо напоменули да су одреди легије IV Flavia у Аквинкуму замењивали легију II *Adiutrix* у два наврата – у време парћанских похода Луција Вера (162–166. године) и Александра Севера (231. године). Како се један војник са Рајне обрео у горњомезијској јединици? Вероватно је реч о ванредној регрутацији. Легија IV Flavia је учествовала у Каракалином походу против Аламана 213. године.⁴⁵ Губици које је претрпела могли су бити надокнађени регрутацијом на лицу места, у Германији. Том приликом се међу легионарима можда нашао и Аурелије из колоније *Ara Agrippinensium*.

Други војник из западног дела царства био је рођен у северној Италији. Реч је о Сексту Палпелију Хистеру, рођеном у Поли у Хистрији (CIL V 48).⁴⁶ Он је потекао из војничке породице – његов отац је такође служио у Горњој Мезији, у легији VII Claudia. Породица наших војника је можда водила порекло од ослобођеника сенатора из времена Тиберијеве и Клаудијеве владе Секста Палпелија Хистера из Поле.⁴⁷

45 Ritterling, *RE* XII (n. 3), 1542.

46 *CBFIR* 686, n° 890.

47 *Prosopographia Imperii Romani. Saec. I, II, III VI*, Berolini–Novi Eboraci, 1998, P 73.

Порекло војника легије *iv flavia* (II–III век)

Горња Мезија – 10	Виминацијум	3	CIL III 10250 (Сотин) II век: J. Brunšmid, Kameni spomenici Hrvatskoga narodnoga muzeja u Zagrebu, <i>VHAD</i> 10, 1908/1909, 229, n° 372.
			IMS II 92 (Костолац) II или III век; <i>terminus post quem</i> је Хадријанова влада, због гентилног имена <i>Aelius</i> .
			IMS II 94 (Смедерево) II или III век; cf. <i>IMS II 92</i>
	Сингидунум	1	IMS I 38 (Београд) Друга половина II века: Y. le Bohec–C. Wolff, <i>Legiones Moesiae Superioris, Les légions de Rome sous le Haut-Empire. Actes du Congrès de Lyon (17/19 septembre 1998)</i> , Lyon, 2000, 239, n. 11.
	Крагујевац	1	IMS I 176* (околина Крагујевца) Друга половина II или III век, на основу гентилног имена <i>Aurelius</i> .
	<i>Latud.</i>	1	IMS VI 227 (Лопате) II или III век
	Наис	1	IMS IV 7 (Ниш) Друга половина II или III век, на основу гентилног имена <i>Aurelius</i> .
	Ремезијана	1	IMS IV 75 (Бела Паланка) Друга половина II или III век; cf. <i>IMS IV 7</i> .
	Скупи	1	IMS VI 38 (Злокућани) Средина III века: Ферјанчић, <i>Насељавање ветерана</i> (п. 18), 282, n° 319.
<i>Timacum Minus</i>	1	IMS III/2 28 (Равна) Друга половина II или III век; cf. <i>IMS IV 7</i> .	
Панонија – 3	Сирмијум	2	IMS I 34 (Београд) Друга половина II или III век; <i>terminus post quem</i> је средина II века, када се у натписима јавља псеудо-триба (cf. G. Forni, <i>Le tribù Romane III/1: Le pseudo-tribù</i> , Roma, 1985, 27) Mirković, Chiron 24, 1994, n° 61 (Сремска Митровица) Друга половина II или III век; cf. <i>IMS I 34</i> .
		1	AИЈ 590 (Брусник) Владавина Септимија Севера или Каракале, на основу епитета <i>Antoniniana</i> у називу легије (cf. Mirković, Septimius Severus und die Legio VII Claudia Antoniniana, AV 28, 1977, 183–186).
Доња Мезија – 1	Монтана	1	AE 1985, 745 (Михаиловград) Средина II века: В. Велков – Г. Александров, <i>Епиграфски паметници от Монтана и района</i> , Монтана, 1994, 45 ad n° 109.
Тракија – 1	Филипополис	1	CIL X 4874 (Венафро) III век: Mann, <i>Recruitment and Settlement</i> (n. 1), 134, Table 21. 2.
Македонија – 1	Стоби	1	AE 1948, 147 (Наблус) II век: Mann, <i>Recruitment and Settlement</i> (n. 1), 134, Table 21. 2.
Далмација (?) – 1	---	1	IMS II 91 (Костолац) III век: <i>CBFIR</i> 450, n° 587

РЕГРУТАЦИЈА ГОРЊОМЕЗИЈСКИХ ЛЕГИЈА IV FLAVIA И VII CLAUDIA

Галатија – 1	Анкира	1	AE 1962, 112 (Аквинкум) 162–166. или 231–232. године када су одреди легије IV Flavia били стационарани у Аквинкуму (Ritterling, RE XII (n. 3), 1545).
Киликија	- - -	?	IMS I 3 (Београд) 196. године
Германија – 1	<i>Ara Agrippinensium</i>	1	CIL III 10508 (Будимпешта) 162–166. или 231–232. године када су одреди легије IV Flavia били стационарани у Аквинкуму (Ritterling, RE XII (n. 3), 1545).
Италија – 1	Пола	1	CIL V 48 (Пула) II век: <i>CBFIR</i> 686, n° 890.
Трачани – 1	- - -	1	AE 1997, 1302 (Београд) Друга половина II или III век: Mirković, <i>Tri nova natpisa iz Singidunuma, Singidunum</i> 1, 1997, 58, n° 2.

Легија VII Claudia

Легија VII Claudia је током прве половине I века била стационарана у Далмацији, да би у седмој деценији столећа, између 63. и 66. године, била прекомандована у Горњу Мезију.⁴⁸ Њен стални логор је, од самог доласка на Дунав, био у Виминацијуму.⁴⁹

За стварање јасне слике о саставу легије VII Claudia у II и III веку нарочито је значајан латеркулус из Виминацијума, односно списак војника регрутованих 169, а отпуштених 195. године. До сада су на локалитету Чаир код Костолца нађена три фрагмента овог натписа: прва два 1899. и 1900,⁵⁰ а трећи 1991. године.⁵¹ Подаци са латеркулуса и епиграфски материјал показују да је легија VII Claudia у II и III веку највећим делом попуњавана војницима из Горње Мезије.

У латеркулусу из 195. године највећи број легионара уновачен је у двома ветеранским колонијама – Скупима и Рацијарији. Укупан број војника чији је *origo* гласио *Sc(upis)* износи 39 (*IMS* II 53+*ZPE* 146, 212). Ономастички подаци указују да је међу њима било и припадника домаћег становништва. Петорица легионара као *cognomina* носе имена која припадају дарданском ономастикону. То су *Aurelius Daizo* (*IMS* II 53, 47b),⁵² *M. Aurelii Dassii* (*IMS* II 53, 37a; 68 a),⁵³

48 Mirković, *IMS* II p. 36.

49 Ritterling, *RE* XII (n. 3), 1619; K. Strobel, *Die Donaukriege Domitians*, Bonn, 1989, 38.

50 *IMS* II 53.

51 Mirković, *The Roster of the VII Claudia Legiona*, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 146, 2004, 211–220 са реконструкцијом латеркулуса на основу сачуваних фрагмената (p. 216 sqq.).

52 Parazoglou, *Tribes* (n. 6), 228. Detschew, *Thr. Sprachr.* (n. 9), 110 сматра да је *Daizo* трачко име, док га А. Mayer, *Die Sprache der alten Illyrer*, Wien, 1957, 105 сврстава међу илирска имена.

Aurelius Mestula (IMS II 53, 27a),⁵⁴ *C. Iulius Sausa* (IMS II 53, 44a).⁵⁵ Бито, чије гентилно име није сачувано, могао би бити трачког или дарданског порекла (IMS II 53, 20a). *Bithus* је добро познато трачко име,⁵⁶ које Ф. Папазоглу убраја међу дарданска епихорска имена.⁵⁷ Још четворица легионара уновачена су, чини се, у Скупима. Фрументарија Гаја Вибија Аратора је у овом граду сахранила мајка Јулија Обулција (IMS VI 47). Марцилије Валерије Марин је са братом сахранио оца (IMS VI 30). Њихова породица је припадала редовима муниципалне аристократије. Отац је био декурион колоније, док је војников брат био увршћен у витешки сталеж.⁵⁸ У Скупима је по свој прилици регрутован и Тит Диндије Марцел (IMS VI 44). Формулу *quot testamento fieri praeseparat* из његовог епитафа треба разумети као жељу, изражену у тестаменту, да буде сахрањен у родном граду. Мало је вероватно да је служио у Скупима, јер је као *cornicularius legati* руководио штабом легата легије VII Claudia у Виминацијуму.⁵⁹ Стога претпостављамо да је желео да почива у свом завичају. Ту жељу је испунила његова слушкиња и наследница Партенопа. У области Скупа био је рођен још један војник легије VII Claudia који је своју каријеру завршио на Рајни (CBFIR 133). Из Виминацијума је прекомандован у преторијанску гарду, где је служио као коњаник, да би касније био унапређен у бенефицијара у служби преторијанског префекта. Каријеру је завршио у Могунтијакуму, као центурион легије XXII Primigenia.⁶⁰ У епитафу поменутог војника, чије име није сачувано, стоји: *natus provincia M[oesia Superiore reg[io]ne Scupinta Da<r>dan[ia] me genuit*.

Други град који је дао највећи број регрута за легију VII Claudia у латеркулусу из 195. године била је Трајанова ветеранска колонија Рацијарија – наведена је као завичај 31 легионара (IMS II 53+ZPE 146, 212). Тројица од њих, судећи према именима, била су трачког порекла. Реч је о легионарима који носе трачка *cognomina*: *Bithus* (IMS II 53, 31b),⁶¹ *Dolens* (IMS II 53, 26a)⁶² и *Drigissa* (IMS

- 53 | Papazoglou, *Tribes* (n. 6), 229. *Dassius* је добро посведочено илирско име: cf. H. Krahe, *Lexicon altillyrischer Personennamen*, Heidelberg, 1929, 37 sq.; Mayer, *Sprache* (n. 52), 122 sq.; Alföldy, *PND* (n. 13), 18 sq.
- 54 | Papazoglou, *Tribes* (n. 6), 232. Detschew, *Thr. Sprachr.* (n. 9), 300 сматра да је *Mestula* трачко име.
- 55 | Papazoglou, *Tribes* (n. 6), 234. Detschew, *Thr. Sprachr.* (n. 9), 421 сматра да је *Sausa* трачко име. – О епихорском карактеру наведених имена (*Daizo*, *Dassius*, *Mestula*, *Sausa*) cf. Dragojević-Josifovska, *IMS VI* p. 32 sq.
- 56 | Detschew, *Thr. Sprachr.* (n. 9), 66 sqq.
- 57 | Papazoglou, *Tribes* (n. 6), 234.
- 58 | О декурионима у Скупима cf. Móscy, *Moesia Superior* (n. 22), 72 sq.; Dragojević-Josifovska, *IMS VI* p. 34 sq. – О политици укључивања припадника муниципалне аристократије у витешки сталеж cf. Stein, *Ritterstand* (n. 7), 129 sqq.
- 59 | A. von Domaszewski, *Die Rangordnung des römischen Heeres* (Einl., Bericht u. Nachtr. von B. Dobson), Köln–Graz, 19672, 38.
- 60 | О каријери поменутог војника cf. CBFIR 120 ad n° 133; Nelis-Clément, *Beneficiarii* (n. 26), 97.
- 61 | Detschew, *Thr. Sprachr.* (n. 9), 66 sqq.; Barkóczy, *AArchH* 16, 1964, 307.

II 53, 33a).⁶³ Публије Елије Дасије био је илирског порекла, јер је носио илирски когномен *Dassius* (*IMS* II 53, 17b).⁶⁴ Регрутима из Рацијарије са латеркулуса треба придружити и ветерана Гаја Јулија Емилијана који се после часног отпуста вратио у завичај (*CIL* III 7421). На то указује околност да су му надгробну стелу, нађену у Мокрешу, на територији Рацијарије,⁶⁵ поставили синови, од којих је један био војник преторијанске гарде, и брат. Судаћи према братовљевом имену *Dudis*, породица је делом била трачког порекла.⁶⁶

Епиграфска грађа сведочи да су војници у легију VII *Claudia* долазили и из других градова Горње Мезије. Четворица су била рођена у цивилном насељу код утврђења *Timacum Minus*. Надгробни споменик Ингенуу, чије гентилно име није сачувано, подигла је мајка Клаудија Кокеја, заједно са војниковим сином (*IMS* III/2 33). Сигнифер Аурелије Валенс дошао је у завичај да постави надгробну стелу својим родитељима (*IMS* III/2 29). Његов отац је био имагинифер кохорте II *Aurelia Dardanorum*, јединице која је од маркоманских ратова Марка Аурелија била стационирана у утврђењу *Timacum Minus*.⁶⁷ Из војничке породице је потекао и Тит Клаудије Валеријан (*IMS* III/2 30). И његов отац је служио у легији VII *Claudia*. Међу регрутима из викуса *Timacum Minus* посебну пажњу заслужује Улпије Аквилин, који је у нашој јединици служио крајем епохе Антонина или на почетку владавине династије Севера (*IMS* III/2 31). Аквилин је био син римске грађанке и роба. На то указује околност да је носио мајчино гентилно име *Ulprius*, као и једночлана именска формула његовог оца. Аквилинов отац је по свој прилици био царски роб. Бракови са римским грађанкама били су типични за царске робове.⁶⁸ Очево име *Aquileiensis* упућује на неку везу са Аквилејом у северној Италији. Вероватно би га требало узети као индицију порекла и претпоставити да је Аквилинов отац рођен у поменутом граду.⁶⁹ Порекло мајке нашег војника можда сеже до источних провинција Царства, будући да је носила грчки когномен *Diotima*.⁷⁰ Не треба одбацити ни могућност да је Улпија

- 62 | Detschew, *Thr. Sprachr.* (n. 9), 146 sq.; A. Mócsy, *Die Bevölkerung von Pannonien bis zu den Markomannenkrigen*, Budapest, 1959, 172; I. Kajanto, *The Latin Cognomina*, Helsinki, 1965, 357.
- 63 | Detschew, *Thr. Sprachr.* (n. 9), 157.
- 64 | Krahe, *PN* (n. 53), 37 sq.; Mayer, *Sprache* (n. 52), 122 sq.; Alföldy, *PND* (n. 13), 18 sq.
- 65 | Mócsy, *Moesia Superior* (n. 22), 109.
- 66 | Detschew, *Thr. Sprachr.* (n. 9), 151.
- 67 | Petrović, *IMS* III/2, p. 44 sq.
- 68 | Dušanić, *The Legions and the Fiscal Estates in Moesia Superior: Some Epigraphical Notes*, *Arheološki Vestnik* 41, 1990, 587. Cf. Petrović, *IMS* III/2 83 sq. ad n° 31.
- 69 | Dušanić, *AV* 41, 1990, 587 и 591 поред овог наводи још неколико могућих објашњења везе између Аквилиновог оца и Аквилеје. Он претпоставља да је роб могао бити тамо купљен или да је у граду обављао неку дужност као што је, на пример, *agens in lustro* или ковач гвозђа виминацијумске легије.
- 70 | Pape-Benseler, *GEN* (n. 11), 312 sq.; *LGPNI* 140; II 131; III A 131.

Диотима потекла из породице ослобођеника. Душанић помишља да је била ћерка или унука Трајанове бивше робиње.⁷¹

Један ветеран са латеркулуса из 195. године био је рођен у Маргуму (*ZPE* 146, 212, I 9). Публије Елије Марцијан био је уновачен у граду *Horreum Margi* (*IMS* IV 84). Потичао је из војничке породице. Отац Марцијан био је ветеран легије VII *Claudia*. Брат, чије име није сачувано, такође је био војник, али није познато у којој је јединици служио.

Легија VII *Claudia* попуњавана је и регрутима из Виминацијума и околине. *Castris*, термин који означава насеље код војног логора, шест пута се среће као *origo* у латеркулусу из 195. године (*IMS* II 53 + *ZPE* 146, 212).⁷² У канабама или цивилном насељу крај логора уновачена су још шесторица војника. Очеви Аурелија Марцијана (*IMS* II 120) и Валерије Целза (*IMS* II 133) били су ветерани легије VII *Claudia*. Породице Луција Касијана Потенса (*IMS* II 128) и конзуларског бенефицијара Гаја Помпонија Валеријана (*IMS* II 109) вероватно су живеље у Виминацијуму. На то указује околност да су им надгробне споменике у овом граду подигле сестре. Гаја Домиција Аурикула, који је служио као *sustos armorum*, у Виминацијуму је сахранила мајка Домиција Антуса (*IMS* II 124). Пошто је носила исто гентилно име као и унуци – *Domitia* – претпоставља се да је била робовског порекла, те да је по ослобођењу узела гентилициј свога мужа.⁷³ У прилог томе иде и податак да је когномен *Anthus/Anthusa* био изузетно чест код робова.⁷⁴ Имагинифер Випсаније Викгор регрутован је у околини Виминацијума. У његовом епитафу стоји да је био *ex provincia Moesia Superiore, regione Viminacii* (*CIL* III 195).

У латеркулусу из 195. године срећемо 43 легионара чији је *origo* скраћен као *R* (*IMS* II 53+*ZPE* 146, 212). С обзиром на бројност војника, свакако да је посреди реч о неком граду или насељу у Горњој Мезији. У модерној историографији се доста расправљало о разрешењу поменуте скраћенице. Мочи је сматрао да је у питању *R(atiaria)*.⁷⁵ То се чини мало вероватним, јер је скраћеница за Рацијарију у латеркулусу по правилу гласила *RAT*. Душанић помишља на апелатив *r(egione)*.⁷⁶ Остаје, међутим, нејасно која би област била у питању (околина

71 Dušanić, *AV* 41, 1990, 587.

72 O *origo castris* cf. Mócsy, *Die origo castris und die canabae*, *AAnth* 13, 1965, 425–431; Vittinghoff, *Chiron* 1, 1971, 299 sqq.; Y. Le Bohec, *L'Armée romaine*, Paris, 1990, 84 sq.; Mirković, *Die Tribus der römischen Soldaten*, Studien zu Militärgrenzen Roms III. 13. internationalen Limeskongress, Aalen 1983. Vorträge, Stuttgart, 1986, 750 sqq.; S. E. Phang, *The Marriage of Roman Soldiers (13 BC – AD 235). Law and Family in the Imperial Army*, Leiden–Boston–Köln, 2001, 329 sq.

73 Mirković, *IMS* II 139 ad n° 124.

74 Alföldy, *PND* (n. 13), 151; H. Solin, *Die griechischen Personennamen in Rom. Ein Namenbuch*, Berlin–New York, 1982, 1075 sq.

75 Mócsy, *Moesia Superior* (n. 22), 169, n. 28.

76 Dušanić, *Organizacija rimskog rudarstva u Noriku, Panoniji, Dalmaciji i Gornjoj Meziji*, *Istorijski Glasnik* 1–2, 1980, 31, n. 173.

Виминацијума?), јер после речи *regio* увек следи назив града.⁷⁷ Скраћеницу R би можда требало прочитати као R(*emesiana*), као што су почетком XX столећа предочили Ладек, Премерштајн и Вулић.⁷⁸ У том случају би наши легионари били регрутовани у Ремезијани на југу Горње Мезије. Треба напоменути да су четворица војника, чији је *origo* наведен као R(), била трачког порекла. Они носе *cognomina* посведочена у трачком ономастикону: *Auluzon* (IMS II 53, 92b),⁷⁹ *Dolens* (IMS II 53, 45b),⁸⁰ *Mucatra* (IMS II 53, 115a)⁸¹ и *Mucco* (IMS II 53, 59a).⁸² Један војник је био илирског порекла. Његов когномен *Andio* могао би бити близак илирским именима *Andes* и *Andia* (IMS II 53, 85b).⁸³

Главни извор војника за легију VII Claudia у II и III веку била је територија Горње Мезије, али је регрутација вршена и у суседним провинцијама – Доњој Панонији, Дакији, Тракији, Македонији и Далмацији. У латеркулусу из 195. године посведочена су десеторица ветерана из Доње Паноније: из Сирмијума (IMS II 53, 14a, 109a, 18b, 29b, 94b; ZPE 146, 212, I 25, 27) и Мурсе (IMS II 53, 39a, 104a; ZPE 146, 212, I 2). Шест легионара је уновачено у Дакији, у Сармизегетузи (IMS II 53, 11a, 12a; ZPE 146, 212, I 17), Ампелуму (?) (IMS II 53, 13a, 89b) и Ромули (IMS II 53, 19b). Из Дакије је био и *medicus* Марко Валерије Лонгин. Он је био рођен у Дробети, где су му родитељи поставили епитаф (CIL III 14216/9). Њихова породица је, изгледа, уживала изванредан углед у поменутом муниципијуму. Градско веће је Лонгину, у жељи да му ода почаст, доделило *ornamenta decurionalia*. У складу са уобичајеном праксом, то је могло бити учињено после његове смрти.⁸⁴ Чињеница да је наш војник добио *ornamenta decurionalia* сведочи и о пореклу његовог оца. У случајевима када очеви нису могли да уђу у градско веће, ова почаст је прелазила на синове.⁸⁵ Стога претпостављамо да је Викторије био ослобођеник и да због тога није могао да постане план градског већа Дробете.

Међу војницима уноваченим 169. године срећемо и четворицу легионара из Далмације, из Салоне (IMS II 53, 48a, 88a, 15b; ZPE 46, 212, I 8, 29) и Јадера (IMS II 53, 17a). Њима треба придружити Луција Септимија Грацијана чија је

- 77 Cf. Mirković, IMS II 96 ad n° 53.
- 78 Fr. Ladek–A. von Premerstein–N. Vulić, *Antike Denkmäler in Serbien*, Jahresh. 4, 1901, Bbl. 95. Cf. Mirković, ZPE 146, 2004, 213.
- 79 Detschew, *Thr. Sprachr.* (n. 9), 37.
- 80 Detschew, *Thr. Sprachr.* (n. 9), 146 sqq. Mócsy, *Bevölkerung* (n. 62), 172; Kajanto, *Cognomina* (n. 62), 17, 357.
- 81 Detschew, *Thr. Sprachr.* (n. 9), 317.
- 82 Detschew, *Thr. Sprachr.* (n. 9), 319.
- 83 *Andes*: Krahe, *PN* (n. 53), 5; Mayer, *Sprache* (n. 52), 44; Alföldy, *PND* (n. 13), 149; *Andia*: Mayer, *op. cit.*, 44 sq.
- 84 J. Nelis-Clément, *Carrières militaires et fonctions municipales: à propos de L. Granius Proclinus d'Aequum*, *Historia Testis. Mélanges d'épigraphie, d'histoire ancienne et de philologie offerts à Tadeusz Zawadzki*, ed. M. Piérart–O. Curty, Fribourg, 1989, 14.
- 85 Nelis-Clément, *op. cit.* n. 84, 14, n. 30.

надгробна ара датована око 200. године (*ILJug* 1968). Он је као *exactus consularis* служио у официјуму намесника Далмације.⁸⁶ У легију VII Claudia регрутован је у Андетријуму, где су му надгробни споменик поставили родитељи.⁸⁷ Грацијанов случај указује на могућност да су легионари који су служили у Далмацији када је она била *provincia inermis*, без сталне легијске посаде, делом регрутовани на лицу места, а не у провинцијама у којима су иначе биле стациониране њихове јединице. У Грацијановом епитафу стоји да је његов отац био царски ослобођеник. Судаћи према преномену и гентилном имену нашег војника – *L. Septimius* – реч је о Септимију Северу.

Шесторица ветерана отпуштених 195. године била су из Тракије, из Пауталије (*IMS* II 53, 10а, 69а, 53б) и Тримонтијума (*IMS* II 53, 12b, 23b, 38b). Тројица од њих носе трачка *cognomina*: *Bithus*,⁸⁸ *Dizo*⁸⁹ и *Dines*.⁹⁰ Тројица ветерана отпуштених 195. године била су регрутована у Македонији, у Тесалоники (*IMS* II 53, 56а), Еуропису (*IMS* II 53, 27а) и Филипима (?) (*IMS* II 53, 114а). У легији VII Claudia посведочен је и један војник из Доње Мезије. Реч је о Випсанију Клеменсу чија је породица живела на територији Никополиса на Истру. Епитаф који је заједно са браћом и мајком поставио сестри нађен је у Горском Косову (*CIL* III 12416).⁹¹

Легија VII Claudia је у II и III веку попуњавана пре свега регрутима из Горње Мезије, а затим и из суседних провинција, без обзира на то да ли су имале сталну легијску посаду. Мањи број легионара је у Виминацијум долазио са истока Царства, углавном из малоазијских провинција. Међу ветеранима отпуштеним 195. године срећемо двојицу из Битиније и Понта. Један је био рођен у Никомедији (*IMS* II 53, 82b), а други у Кибери, селу на територији поменутог града (*IMS* II 53, 7а).⁹² У латеркулусу из 195. године посведочен је и по један војник из Анкире у Галатији (*ZPE* 46, 212, I 18) и Пергама у Азији (*IMS* II 53, 92b).

Пореклом са истока су вероватно била још четворица војника легије VII Claudia. У случају конзуларског бенефицијара Аурелија Никомаха на ту

86 Domaszewski, *Rangordnung* 2 (n. 59), 37.

87 Abramić, *Novi vojnički spomenici iz Andetriuma*, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 51, 1930–34, 230 sq. сматра да је Грацијан у Андетријуму вршио неку дужност.

88 Detschew, *Thr. Sprachr.* (n. 9), 66 sqq.; Barkóczy, *AArchH* 16, 1964, 307.

89 Detschew, *Thr. Sprachr.* (n. 9), 135.

90 Detschew, *Thr. Sprachr.* (n. 9), 137 sq.

91 Mihailov, *IGBulg* II p. 120 и Б. Геров, *Романизмът между Дунава и Балкана II*, *Годишник на Софиския Университет* 47, 1950/1951–1951/1952, 113 идентификују Горско Косово са насељем *emporium Piretensium*. Т. Zawadzki, *Emporium Piretensium. Contribution à la géographie historique de provinces de Thrace et de Mésie Inférieure*, *Bulletin de correspondance hellénique* 88, 1964, 531–538 локализује *emporium Piretensium* између Бутова и Недана, око 10 километара од Сломера, где су откривени остаци великог римског насеља.

92 Ruge, *RE* XI/2, 1922, 2298, s. v. *Kybera*.

могућност указује грчки когномен *Nicomachus* (CIL III 6291).⁹³ Из неке од хеленофоних провинција био је и Валерије Хермоген, који је дедикацију Хераклу у Виминацијуму посветио на грчком језику (IMS II 15). Остаје отворено питање да ли су поменути војници уновачени у источним провинцијама или су потекли из породица које су се доселила са истока. Редовима регрута са истока Царства можда су припадала и двојица војника са хеленским когноменом *Antiochus* (IMS II 129; ZPE 46, 212, II 25).⁹⁴ Не треба одбацити ни могућност да су потекли из породица ослобођеника, јер је ово име било релативно често међу робовима и ослобођеницима.⁹⁵

Ономастички материјал имплицира да је у легији VII Claudia служио и релативно велики број Трачана. Већ смо напоменули да су војници трачког порекла посведочени међу регрутима из горњомезијских градова Скупа, Рацијарије и R(). Њима треба придружити и легионаре који као *cognomina* носе трачка имена *Aulutralis* (IMS II 123),⁹⁶ *Dizo* (IMS II 119)⁹⁷ и *Rescuporis* (IMS II 53, 95a).⁹⁸ Трачког порекла био је и тесерарије Аурелије Герула који је у легији VII Claudia служио под Александром Севером (AE 1912, 53). Когномен *Gerula* вероватно припада трачком ономастикону. У облику *Zerula* среће се на једној дипломи из 237. године.⁹⁹

У легији VII Claudia су крајем II и почетком III века служила и двојица војника из западног дела Царства. Ветеран Гај Теренције Катул био је рођен у Вирунуму у Норику (IMS II 122). Пошто је реч о усамљеном случају, могло би се претпоставити да је у Виминацијум доспео услед ванредних околности. Епитаф који је поставио своме саборцу датован је у 224. годину. Можда је регрутован у току маркоманских ратова Марка Аурелија или грађанских ратова Септимија Севера. Можда би се требало одлучити за поход Септимија Севера против Клодија Албина. Познато је, наиме, да су вексилације мезијских легија, а међу њима је свакако била и VII Claudia под заповедништвом Марија Максима, учествовале у опсади Лугдунума.¹⁰⁰ Могуће да је наша јединица претрпела знатне губитке, те да је било неопходно брзо је попунити новим регрутима.

- 93 | Pape-Benseler, *GEN* (n. 11), 1006 sq.; *LGPN* I 336 sq.; II 337 sq.; III A 325 sq.; IV 254.
- 94 | Pape-Benseler, *GEN* (n. 11), 98 sq.; *LGPN* I 46; II 37; III A 45 sq.; IV 30 sq.
- 95 | Solin, *GPNR* (n. 74), 201 sqq.
- 96 | Detschew, *Thr. Sprachr.* (n. 9), 38.
- 97 | Detschew, *Thr. Sprachr.* (n. 9), 135.
- 98 | Detschew, *Thr. Sprachr.* (n. 9), 393 sq. Рескупоров *origo* је дат као *IER()*. Mirković, *IMS* II 96 ad n° 53 помишља да је реч о лигатури *HE* или неуобичајеној графичкој слова *H* и претпоставља да је реч о Хераклеји Синтичкој у Македонији, с обзиром на трачки когномен војника.
- 99 | *CIL* XVI 146. У трачком језику је посведочена промена G у Z, док је суфикс *-ula* уобичајен у трачкој ономастичкој (cf. Г. И. Кацаров, *Антички паметници из Бугария*, *Известия на Бугарското археологическо дружество* 2, 1911, 179 sq.). Cf. Detschew, *Thr. Sprachr.* (n. 9), 182.

С друге стране, не треба одбацити ни могућност да је Катул у Виминацијум прекомандован из неке друге јединице. Други војник легије VII Claudia који потиче из западног дела Царства је Секст Палпелије Регул који се после часног отпуста вратио у завичај – Полу у северној Италији (CIL V 48). Његов син је служио у другој горњомезијској легији.¹⁰¹

У латеркулусу из 195. године посведочен је и један број војника чије порекло није могуће прецизно одредити. Тројица ветерана су регрутована у Никополису (IMS II 53, 37b, 48b, 49b). У обзир долазе, пре свега, градови овог назива у Доњој Мезији и Тракији, али и у источном делу Царства – у Епиру, Битинији, северној Сирији или Палестини.¹⁰² *Origo* Тита Аурелија Нептолема је разрешен као *Her(aclea)* (IMS II 53, 106a). Вероватно је реч о Хераклеји Синтичкој или Хераклеји у Линкестиди у Македонији.¹⁰³ Не треба, међутим, одбацити ни могућност да је Неоптолем уновачен у некој другој Хераклеји. У обзир долазе пре свега градови овог назива у источним провинцијама. Когномен *Neptolemus*, тј. *Neoptolemus* припада грчкој ономастици.¹⁰⁴ У западном делу Царства посведочен је само на латеркулусу из Виминацијума и два пута на југу Италије.¹⁰⁵ *Origo* сигнифера Марка Улпија Гемелина разрешен је као *Z(erna)* (IMS II 53, 92a). У питању је можда *Dierna* у Дакији, која се у изворима познијег периода назива *Zernae*, тј. *Zerne*.¹⁰⁶ *Origo* Марка Јулија Валенса дат је у скраћеном облику као *TR* (IMS II 53, 50b). Ладек, Премерштајн и Вулић су га разрешили као *Tr(aianopoli)*¹⁰⁷, Бруншмид и Јевремовић су се одлучили за *Tr(oesmi)*,¹⁰⁸ а издавачи *CIL* за *Tr(imontio)*.¹⁰⁹ Као *origo* сигнифера Марка Аурелија Антиона наведено је *SAP* (IMS II 53, 86b). У обзир долазе следећи градови и насеља: *Sapedunum* у Далмацији, *Sapidava* у Доњој Мезији и *Capitolias* у Палестини.¹¹⁰ У случају Марка Аурелија Таре, ономастички подаци указују на илирско порекло (IMS II 53, 85a). Име *Tara* припада илирској ономастици.¹¹¹

100	Ritterling, <i>RE</i> XII (n. 3), 1301 sq. Cf. Mirković, <i>IMS</i> II p. 38.
101	Cf. <i>supra</i> p.
102	<i>RE</i> XVII/2 1937, 511–539, s. v. Nikopolis, n° 1–7.
103	Mirković, <i>IMS</i> II 96 ad n° 53 напомиње да је вероватно реч о Хераклеји у Тракији или Македонији.
104	Pape-Benseler, <i>GEN</i> (n. 11), 989; <i>LGPNI</i> 326; II 329; III A 313; IV 247 sq.
105	Cf. <i>OPEL</i> III 98; <i>LGPNI</i> III A 313.
106	<i>Not. dign. Or.</i> XLII 37; Procop. <i>De aedif.</i> IV 6, 5. Cf. C. M. Danoff, <i>RE Suppl.</i> XIX 1972, 236, s. v. <i>Zerna</i> .
107	Fr. Ladek–A. von Premerstein–N. Vulić, <i>Antike Denkmäler in Serbien</i> , Jahresh. 4, 1901, Bbl. 95.
108	J. Brunšmid–L. Jevremović, <i>Stari natpisi iz okoline Požarevca u Srbiji</i> , <i>Vjesnik hrvatskog arheološkog društva</i> 5, 1901, 7, I 50.
109	<i>CIL</i> III 14507.
110	Cf. Ladek–Premestein–Vulić, <i>Jahresh.</i> 4, 1901, Bbl. 96; Mirković, <i>IMS</i> II 96 ad n° 53.
111	Krahe, <i>PN</i> (n. 53), 110; Mayer, <i>Sprache</i> , (n. 52), 328.

РЕГРУТАЦИЈА ГОРЊОМЕЗИЈСКИХ ЛЕГИЈА IV FLAVIA И VII CLAUDIA

Порекло војника VII claudia у II и III веку

Горња Мезија – 136	Скупи	43	IMS II 53+ZPE 146, 212 (Виминацијум) [39] 195. године
			IMS VI 47 (Бардовце) Хадријанова влада или доба његових наследника: Dragojević-Josifovska, IMS VI 79 ad n° 47.
			IMS VI 30 (Влае) II век: Bohac-Wolff, <i>Légions de Rome</i> , 243, n. 100.
			IMS VI 44 (Бањане) 184, 187. или 223. године: Dragojević- Josifovska, IMS VI 77 ad n° 44.
			CBFIR 133 (Мајнц) Друга половина II или III век: <i>CBFIR loc. cit.</i>
	R()=Ремезијана?	43	IMS II 53 + ZPE 146, 212 (Виминацијум) [43]
	Рацијарија	32	IMS II 53 + ZPE 146, 212 (Виминацијум) [31]
			CIL III 7421 (Мокреш) Крај II–средина III века: Д. Н. Димитров, <i>Надгробните плочи от римско време в Северна Булгарија</i> , Софија, 1942, 26 sq., n° 19.
	Виминацијум	12	IMS II 53 + ZPE 146, 212 (Виминацијум) [6]
			IMS II 109 (Дрмно) II век: <i>CBFIR 444</i> , n° 579.
IMS II 120 (Костолац) Крај II века: Мирковић, Нови натписи из области римског лимеса у Горњој Мезији, <i>ЖА 15</i> , 1966, 283.			
IMS II 128 (Костолац) III век, на основу облика споменика (cf. Mócsy, <i>Moesia Superior</i> (n. 22), 149, Abb. 42).			
CIL III 195 (Цирус) Друга половина II или III век, на основу гентилног имена <i>Aurelius</i> .			
IMS II 124 (Смедерево) II или III век			
IMS II 133 (Костолац) II или III век			
Timacum Minus	4	IMS III/2 31 (Равна) Крај епохе Антонина или почетак епохе Севера: Dušanić, <i>AV 41</i> , 1990, 587.	
		IMS III/2 30 (Равна) III век, на основу облика слова.	
		IMS III/2 33 (Равна) III век: Petrović, <i>IMS III/2</i> , 85 ad n° 33.	
		IMS III/2 29 (Равна) Друга половина II или III век, на основу гентилног имена <i>Aurelius</i> .	
Норгеум Марги	1	IMS IV 84 (Туприја) Друга половина II или III век; cf. <i>IMS III/2 29</i> .	
Маргум	1	IMS II 53 + ZPE 146, 212 (Виминацијум) [1]	
Доња Панонија – 10	Сирмијум	7	IMS II 53 + ZPE 146, 212 (Виминацијум) [7]
	Мурса	3	IMS II 53 + ZPE 146, 212 (Виминацијум) [3]

Дакија – 8	Сармизегетуза	3	<i>IMS II 53 + ZPE 146, 212</i> (Виминацијум) [3]
	Ампелум?	2	<i>IMS II 53 + ZPE 146, 212</i> (Виминацијум) [2]
	Ромула	1	<i>IMS II 53 + ZPE 146, 212</i> (Виминацијум) [1]
	Зерна=Дијерна?	1	<i>IMS II 53 + ZPE 146, 212</i> (Виминацијум) [1]
	Дробета	1	<i>CIL III 14216/9</i> (Дробета) II век: G. Florescu–C. C. Petolescu, <i>Inscriptiones Daciae Romanae</i> II 44 ad n° 42.
Далмација – 6	Салона	4	<i>IMS II 53 + ZPE 146, 212</i> (Виминацијум) [3]
	Јадер	1	<i>IMS II 53 + ZPE 146, 212</i> (Виминацијум) [1]
	Андетријум	1	<i>ILJug 1968</i> (Горњи Мућ) Око 200. године: Abramčić, <i>VAHD</i> 51, 1930–34, 230 sqq.
Тракија – 6	Пауталија	3	<i>IMS II 53 + ZPE 146, 212</i> (Виминацијум) [3]
	Тримонтијум	3	<i>IMS II 53 + ZPE 146, 212</i> (Виминацијум) [3]
Македонија – 3	Еуропос	1	<i>IMS II 53 + ZPE 146, 212</i> (Виминацијум) [1]
	Филипи ?	1	<i>IMS II 53 + ZPE 146, 212</i> (Виминацијум) [1]
	Тесалоника	1	<i>IMS II 53 + ZPE 146, 212</i> (Виминацијум) [1]
Битинија и Понт – 2	Кибера	1	<i>IMS II 53 + ZPE 146, 212</i> (Виминацијум) [1]
	Никомедија	1	<i>IMS II 53 + ZPE 146, 212</i> (Виминацијум) [1]
Доња Мезија – 1	Никополис на Истру	1	<i>CIL III 12416</i> (Горско Косово) Средина II века: Геров, Романизмът II (п. 91), п° 77
Азија – 1	Пергам	1	<i>IMS II 53 + ZPE 146, 212</i> (Виминацијум) [1]
Галатија – 1	Анкира	1	<i>IMS II 53 + ZPE 146, 212</i> (Виминацијум) [1]
Норик – 1	Вирунум	1	<i>IMS II 122</i> (Смедерево) 224. године
Italia – 1	Пола	1	<i>CIL V 48</i> (Пула) II век: <i>CBFIR</i> 686, п° 890.
Трачани – 4	---	4	<i>IMS II 53 + ZPE 146, 212</i> (Виминацијум) [1]
			<i>IMS II 123</i> (Костолац) Крај II или почетак III века: A. von Premerstein–N. Vulić, <i>Antike Denkmäler in Serbia und Makedonien, Jahresh.</i> 6, 1903, Bbl. 15 sq., п° 18
			<i>AE 1912, 53</i> (Карлово) Владавина Септимија Севера или Каракале, на основу епитета <i>Antoniniana</i> у називу јединице (cf. Mirković, <i>AV</i> 28, 1977, 183-186).
			<i>IMS II 119</i> (Костолац) III век, на основу облика споменика (cf. Mócsy, <i>Moesia Superior</i> (п. 22), 149, Abb. 42).

[x] – број регрута из одређеног града

Епиграфска грађа из Горње Мезије и других провинција Римског царства омогућава да се створи свеукупна слика о саставу легија IV Flavia и VII Claudia у II и III веку. Главни извор војника била је територија Горње Мезије (72%). Мочи је сматрао да су горњомезијске легије попуњаване готово искључиво у Скупима и Рацијарији.¹¹² Епиграфски материјал, међутим, јасно показује да је регрутација вршена готово у свим областима провинције, како на лимесу, тако и у унутрашњости. Главни извор легионара на лимесу била су насеља код

легијских логора Сингидунума и Виминацијума. Изгледа да су мањи или већи број регрута давали и градови у унутрашњости провинције, без обзира на њихов статус. Највише легионара долазило је из ветеранских колонија Скупа и Рацијарије. Војници су новачени и у муниципијима (Наис, *Horreum Margi*), али и у насељима која нису имала градску аутономију. Међу њима се посебно истиче викус или *canabae* код аугзилијарног логора *Timacum Minus*, које је дало релативно велики број легионара. Значајан извор регрута за горњомезијске легије биле су и суседне провинције – Панонија, Дакија, Тракија, Македонија и Далмација – које су дале 20% легионара. Околност да је у легијама IV Flavia и VII Claudia посведочено тринаест војника из Паноније доводи у сумњу Мочијево мишљење према којем су панонске провинције давале војнике искључиво за своје легије.¹¹³

Један број натписа указује да су у горњомезијским легијама у II и III веку служили војници из редова домаћег становништва. Реч је о легионарима који носе дарданска епихорска имена *Atta* (IMS IV 7), *Daizo* (IMS II 53, 47b), *Dassius* (IMS II 53, 37a; 68a), *Mestula* (IMS II 53, 27a), *Mestrianus* (IMS VI 38), *Sausa* (IMS II 53, 44a) и *Varanus* (IMS VI 227). Готово сви су регрутовани на југу Горње Мезије, у Скупима или на њиховој територији. Судећи према ономастичком материјалу, у легијама IV Flavia и VII Claudia служили су и Трачани. Број трачких регрута у римским легијама растао је од владавине Септимија Севера. Они су у III веку долазили из области које нису биле захваћене процесом урбанизације.¹¹⁴ Међу војницима трачког порекла посебно треба споменути легионаре уновачене у горњомезијским градовима и насељима – Рацијарији (IMS II 53, 26a, 33a, 31b), Виминацијуму (IMS II 94), Ремезијани (?) (IMS II 53, 59a, 115a, 45b, 92b) и викусу *Timacum Minus* (IMS III/2 28). Њихово порекло сведочи о разноликом етничком саставу становништва поменутих градова.

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА:

AE = *L'année épigraphique*, Paris

AIJ = A. Hoffiller–B. Saria, *Antike Inschriften Jugoslawiens I: Noricum und Pannonia Superior*, Zagreb, 1938.

CIL = *Corpus Inscriptionum Latinarum*

CBFIR = *Corpus der griechischen und lateinischen Beneficiarier-Inschriften des Römischen Reiches. Der römische Weihebezirk von Osterburken I*, ed. E. Schallmayer–K. Eibl–J. Ott–G. Preuss–E. Wittkopf, Stuttgart, 1990.

IGBulg = G. Mihailov, *Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae I–V*, Sofia, 1958–1997.

ILJug = A. Šašel–J. Šašel, *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMXL et MCMLX repertae et editae sunt*, Ljubljana 1963; *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMLX et MCMLXX repertae et editae sunt*, Ljubljana 1978; *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos et inter annos MCMII et MCMXL repertae et editae sunt*, Ljubljana, 1986.

IMS = *Inscriptions de la Mésie Supérieure I, II, III/2, IV, VI*, Beograd, 1976–1995.

LGPN = *A Lexicon of Greek Personal Names I–IV*, ed. P. M. Fraser–E. Matthews, Oxford, 1987–2005.

OPEL = *Onomasticon provinciarum Europae Latinarum I–IV*, Budapest–Wien, 1994–2002.

RE = A. Pauly–G. Wissowa, *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*

112	A. Mócsy, <i>Pannonia and Upper Moesia: A History of the Middle Danube Provinces of the Roman Empire</i> , London–Boston, 1974, 154.
113	Mócsy, <i>Pannonia and Moesia</i> (n. 112), 155.
114	Mann, <i>Recruitment and Settlement</i> (n. 1), 66 sq.

Recruitment of Moesia Superior Legions of IV Flavius and VII Claudia

Crew of the Moesia Superior in II and III centuries consisted of legions of IV Flavius, situated in Singidunum and of VII Claudia, situated in Viminacium. Both legions were moved from Dalmatia to the middle flow of the Danube: VII Claudia between 63 and 66 A.D., while IV Flavius in 86 A.D. Picture about the constitution of the Moesia Superior legions, based on epigraphic sources, responds to general conclusions about recruitment of Roman legions at the time of Principality. Main source of soldiers was the territory of Moesia Superior (72%). Legionaries were recruited on limes, in cottages and civil settlements near legions' camps of Singidunum and Viminacium, and also in towns and settlements in provinces, first of all in veteran colonies Scup and Riciari. A number of inscriptions point at the fact that there were soldiers from domicile inhabitants in Moesia Superior legions in II and III century. They are legionaries with Dardanelles epithor names. A significant source of recruits for Moesia Superior legions were neighboring provinces – Panonia, Dakia, Trakia, Macedonia and Dalmatia – which gave 20% of legionaries.

Snezana FERJANCIC, PhD

Le recrutement des légions de la Haute Mésie de IV Flavius et de VII Claudius

Le garnison de la Haute Mésie au IIème et IIIème siècle fut constitué par les légions de IV Flavius, stationnée à Singidunum, et de VII Claudius, stationnée à Viminacium. Ces deux unités furent transportées sur le cours moyen du Danube en provenance de Dalmatie : VII Claudius entre 63 et 66 ans avant J.- C. et IV Flavius 86 ans avant J.- C. . L'image concernant la constitution des légions de la Haute Mésie, basée sur les sources épigraphiques, correspond aux conclusions générales sur le recrutement des légions romaines au temps des Principats. La provenance principale des soldats fut le territoire de la Haute Mésie (72%). Les légionnaires furent recrutés dans les limes, dans les *canabae* et dans les agglomérations civiles auprès des camps de légions de Singidunum et de Viminacium, mais aussi dans les villes et dans les agglomérations à l'intérieur de la province, avant tout dans les colonies de vétérans de Skupima et de Racijarija. Un certain nombre d'inscriptions démontre que dans les légions de la Haute Mésie au IIème et IIIème siècle servirent les soldats issus des rangs d'habitants du pays. Il s'agit des légionnaires qui portent des prénoms de Dardanelles et d'Epire . Une source importante de recrues pour les légions de la Haute Mésie furent aussi les provinces avoisinantes – la Panonie, la Dacie, la Trakie, la Macédoine et la Dalmatie – qui donnèrent 20% de légionnaires.

Snezana FERJANCIC, Dr